

شناسایی هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار

(مطالعه موردی: تکیه معاون‌الملک کرمانشاه)

چکیده

دیوارنگاره‌ها، جایگزینی برای زیباسازی نمای معماری در عصر قاجار هستند. به همین دلیل کاشی‌کاری به‌عنوان یکی از تزئینات اصلی معماری ایرانی و اسلامی در اکثر بناهای مذهبی چون تکیه‌ها قابل مشاهده است. تکیه معاون‌الملک کرمانشاه به یاری کاشی‌های زیبایش نمودی از پیوند زیبای معماری و کاشی‌کاری است. روش این پژوهش بر مبنای ماهیت توصیفی-تحلیلی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، میدانی و روش تجزیه و تحلیل کیفی است. یافته‌ها و نتایج حاصل از پژوهش، گویای آن است که هنر تصویری پیش از اسلام و نقش جهان اساطیری در آن، نقاشی روی کاشی، شمایل‌نگاری مکتب زند و قاجار و نقش نقاشی درباری در آن، تصویرسازی کتاب‌های چاپ سنگی، عکاسی، نقاشی پشت‌شیشه، نقاشی خیالی‌نگاری، هنرهای تجسمی و تصویری کشورهای غربی، نقوش هندسی و اسلیمی در هنرهای سنتی، نگارگری عصر صفوی و خوشنویسی از هنرهای تجسمی و تصویری هستند که بر دیوارنگاره‌ها تأثیر گذاشته‌اند. همچنین هنرمندان در هنرهای نمایشی از پرده‌نقلان و تعزیه و در ادبیات از متون ادبی و چاپ سنگی، وقایع‌نگاری تاریخ ائمه و داستان‌های قرآنی و روایات الهام گرفته‌اند تکیه معاون‌الملک قطعه‌های گمشده هویت ایرانی را در قالب تصاویر و نگاره‌هایی به هم گره می‌زند و به نسل‌های حال و آینده می‌شناساند.

اهداف پژوهش:

۱. شناخت هنرهای مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار با تأکید بر هنرهای تجسمی و تصویری.
۲. شناخت هویت ملی ایرانی-اسلامی به‌منظور بازشناسی آثار ملی تکیه معاون‌الملک.

سوالات پژوهش:

۱. هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار کدامند؟
۲. منشأ الهام‌بخش دیوارنگاره‌های تکیه معاون‌الملک به‌منظور بازشناسی هویت ایرانی-اسلامی چیست؟

کلیدواژه‌ها: بناهای مذهبی قاجار، هنرهای تجسمی و تصویری، دیوارنگاره، تکیه معاون‌الملک، هویت ایرانی-اسلامی.

مقدمه

مطالعه تاریخ و تمدن و فرهنگ ایران، بیان‌کننده این واقعیت است که در دوره‌های مختلف تاریخی، بناها و مکان‌های تاریخی عامل مؤثری در شکل‌گیری تمدن بشری بوده است. معماری، به‌عنوان یکی از هنرهای تجسمی، همواره با زیبایی همراه بوده است و یکی از روش‌های خلق زیبایی در معماری ایران که عملکرد وسیع و ارزشمندی در راستای اهداف معماری اسلامی داشته است، تزئینات می‌باشد. مکان‌های مقدسی چون تکیه‌ها، مهم‌ترین آثار اسلامی هستند که در اختیار ما قرار دارند تا معماران و هنرمندان با هنر خود به این بناها زینت بخشند و معماری ایران را به اوج کمال برسانند. دیوارنگاری، به‌عنوان یکی از تزئینات اصلی معماری ایرانی و اسلامی، در اکثر بناهای مذهبی به‌خصوص تکیه‌ها مشهود است. دیوارنگاری آینه تمام‌نمای ویژگی‌های هنر ایران را یک‌جا به نمایش می‌گذارد. از نقش‌های قالی تا نقوش تذهیب، خوشنویسی، پرده‌های نقاشی قهوه‌خانه‌ای همه در گوشه چشم دیوارنگاره‌ها خوش آرمیده‌اند. ضرورت تحقیق حاضر، شناسایی هنرهای مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار و تلاش برای شناسایی هویت ملی ایرانی-اسلامی به‌منظور بازشناسی آثار ملی چون تکیه معاون‌الملک است.

تکیه معاون‌الملک در کرمانشاه یکی از نمونه‌های بارز وحدت، هنر و مذهب در عصر قاجار است. مجموعه‌ای مشتمل بر حسینیه، زینبیه، و عباسیه است که یک پلان مجموعه‌ای معماری را تشکیل می‌دهند. کاشی‌های آن نیز مجموعه‌هایی از کاشی‌هایی با مفاهیم تاریخی، فرهنگی و حاوی اطلاعات گوناگون است که از نوآوری‌های کاشی‌کاری در اماکن مذهبی به‌شمار می‌روند این بنا بی‌نظیر، به مدد کاشی‌های به‌کار رفته در آن به یکی از غنی‌ترین آثار عصر قاجار تبدیل شده است. تأثیرپذیری از هر سه هنر، هنرهای تجسمی و تصویری، هنرهای نمایشی، و ادبیات در آن نمایان است. به همین دلیل در این جستار به‌عنوان نمونه، هنرهای تجسمی و تصویری این تکیه مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر این اساس، در چارچوب نظری این پژوهش، دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار و تکیه معاون‌الملک کرمانشاه پرداخته می‌شود و سپس در بخش تحلیل‌ها، هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار به‌صورت جداگانه بیان می‌شود و مجموعه یافته‌ها (هنرهای مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار) در قالب جدول ارائه شده است.

نوع پژوهش از نظر هدف بنیادی-نظری است و روش تحقیق اتخاذ شده به لحاظ جنبه‌های تاریخی، توصیفی-تحلیلی است. همچنین شیوه جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است. بخش روش میدانی، به‌صورت مشاهده مستقیم و تصویربرداری از بنا تکیه معاون‌الملک صورت گرفته است. مهم‌ترین ابزار جهت گردآوری اطلاعات تهیه برگه‌شناسه، استفاده از کارت مشاهده و اسناد تصویری است. از این‌رو، پس از تشریح موضوع و معرفی تکیه معاون‌الملک به‌عنوان نمونه موردی به تبیین هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌ها می‌پردازد. جامعه پژوهش، از میان ده‌ها دیوارنگاری در بناهای مذهبی متعدد، ۳۸ دیوارنگاره از بنا تاریخی و مذهبی تکیه معاون‌الملک کرمانشاه عصر قاجار و ۱۱ تصویر از هنرهای تجسمی و تصویری عصر قاجار انتخاب شده است. نگارندگان شاخص‌ترین نمونه‌های موجود را به‌صورت انتخابی (نمونه‌گیری غیراحتمالی) براساس ویژگی‌های هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌های تکیه مورد بررسی قرار داده‌اند و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات کیفی است.

با توجه به تحقیقات انجام شده در این خصوص، باید گفت برخی از نویسندگان در این مورد مطالبی نگاشته‌اند که جای تعمق دارد. فهرست زیر برخی از این تحقیقات را دربردارد و از هر مقاله، رساله و کتاب یک مورد ذکر شده است: زارعی و حیدری باباکمال (۱۳۹۵) در مقاله «تأملی بر تنوع مضامین هنری و منشأ کاشی‌های قاجاری تکیه معاون‌الملک کرمانشاه»، الگوپذیری از هنر دیوارنگاری ایران باستان و تأثیرپذیری از هنر غرب مورد کنکاش قرار داده‌اند و یکی از

منابع تصاویر مذهبی را برگرفته از تصاویر کتب چاپ سنگی دانسته است. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که الگوگرفتن از تصاویر نسخ خطی مصور رجال روشنفکر و ملی‌گرای قاجاری مانند جلال‌الدین میرزا قاجار و فرصت‌الدوله شیرازی، منشأ نقوش حماسی و اساطیری است که در آن تأثیر هنر ایران باستان به‌وضوح مشهود است. اخویان (۱۳۹۱) در رسالهٔ دکتری خود با عنوان «مطالعهٔ خاستگاه اجتماعی دیوارنگاره‌های اسلامی شمال ایران» در فصل پنجم با عنوان «تأثیر دیگر هنرها بر دیوارنگاره‌های اسلامی شمال ایران» از هنرهای تجسمی و تصویری به تأثیر دیوارنگاره‌های ساسانی، تصاویر کتب چاپ سنگی، نقاشی درباری، نقاشی پشت‌شیشه و نقاشی روی کاشی به اجمال پرداخته است.

میرزایی‌مهر (۱۳۸۶) در فصل چهارم کتاب «نقاشی‌های بقاع متبرکه در ایران» با عنوان «سبک‌شناسی نقاشی‌ها» تأثیرات هنر باستان، نگارگری عهد صفوی، نقاشی اروپایی (دیوارنگاره‌های کلیسا)، کتاب‌های چاپ سنگی، شمایل‌نگاری مکتب زند و قاجار و همگامی با خوشنویسی در نقاشی‌های بقاع متبرکه بررسی نموده است. لیکن، آن‌گونه که در این جستار دنبال می‌شود، به‌صورت گسترده و با تقسیم‌بندی جامع به شناسایی هنرهای مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار با تمرکز بر هنرهای تجسمی و تصویری و نمونه تصاویری از تکیه معاون‌الملک می‌پردازد. آنچه اهمیت و ضرورت نگارش این تحقیق را روشن می‌سازد، فقدان پژوهش مستقل است که در زمینهٔ این موضوع به رشته تحریر درآمده باشد.

نتیجه‌گیری

مکان‌های مقدسی چون تکیه‌ها، مهم‌ترین آثار اسلامی هستند که در اختیار ما قرار دارند تا معماران و هنرمندان با هنر خود به این بناها زینت بخشند و معماری ایران را به اوج کمال برسانند. دیوارنگاری به‌عنوان یکی از تزئینات اصلی معماری ایرانی، آینه تمام‌نمای ویژگی‌های هنر ایران را یکجا به نمایش می‌گذارد. تکیه معاون‌الملک در کرمانشاه گنجینه‌ای تصویری و بازگوکنندهٔ اعتقادات مذهبی حاکم بر جامعه خویش هست؛ از این‌رو نه تنها از نظر زیباشناختی قابل تحسین‌اند، بلکه پیام‌آور تصویری، از پیشینهٔ کهن این سرزمین می‌باشند. سؤالی اصلی این پژوهش این است که هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار کدامند؟ دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار ویژگی‌های تصویری، مفاهیم و مضامین خود را از برخی جریان‌های گذشته یا هم‌زمان و موازی وام گرفته است. این اجزای اقتباس شده از جاهای دیگر، در ساختار و ترکیبی بدیع به‌گونه‌ای آمیخته شده که یک سبک مردمی را پدید آورده است این آثار مجموعه‌ای از هنرهای تجسمی و تصویری، هنرهای نمایشی، و ادبیات در هم ادغام شده‌اند. هنر تصویری پیش از اسلام و نقش جهان اساطیری در آن (نقش‌مایه‌های اساطیری پیش از اسلام، تصاویر شاهان اساطیری و ایران باستان، دیوارنگاره‌های هخامنشی و ساسانی و نقوش نمادهای ایرانی)، نقاشی روی کاشی، شمایل‌نگاری مکتب زند و قاجار و نقش نقاشی درباری در آن، تصویرسازی صنعت چاپ سنگی، همگامی با عکاسی (تک‌چهره‌های عکاسی) شخصیت‌های شاهان و حاکمان دوره اسلامی ایران، علما و شخصیت‌های مذهبی، و بزرگان معاصر و اشخاص خاص محلی)، تصاویر نقوش مذهبی و تصاویر با موضوع علمی، نقاشی پشت‌شیشه، نقاشی خیالی‌نگاری، هنرهای تجسمی و تصویری کشورهای غربی، نقوش هندسی در هنرهای سنتی (کادر ستاره ایرانی، کادر بیضی شکل و کادر کشکولی)، نگارگری عصر صفوی و همگامی با خوشنویسی از هنرهای تجسمی و تصویری هستند که بر دیوارنگاره‌ها تأثیر گذاشته‌اند.

منشأ الهام‌بخش دیوارنگاره‌های تکیه معاون‌الملک به‌منظور بازشناسی هویت ایرانی-اسلامی چیست؟ دیوارنگاره‌های بناهای مذهبی عصر قاجار با هنرهای مختلفی که در ایجاد آن مؤثر بوده‌اند منجر به جاودانه‌ساختن ابعاد گوناگون

هویت ایرانی اعم از ملی، فرهنگی، مذهبی و رجال‌شناسی گردیده است. در واقع، به‌طور کلی نقش هنر در جاودانه‌ساختن هویت ایرانی را برای ما بازگو می‌کند. نقش‌های تکیه‌معاون‌الملک در قالب‌های مختلف انسانی، حیوانی، گیاهی، هندسی، معماری و دیگر عناصر تصویری ترسیم شده‌اند. تمامی این نقوش نمایانگر ویژگی هنرهای مختلف در عصر قاجار است و علاوه بر ارزش‌های هنری، معرف خوبی برای ویژگی‌های فرهنگی مردم این سرزمین است. کاشی‌ها رسانه‌ای واسط برای بیان هنر و نقل‌کننده ویژگی‌های اصیل و کهن این سرزمین هستند. در عصر قاجار، تحولی از لحاظ رنگ و موضوع در کاشی‌کاری پدید آمد و نقش‌های ایجاد شده بر روی کاشی‌ها همگی تحت‌تأثیر نقاشی‌های قاجاری و با الهام از هنرهای تجسمی و تصویری، هنرهای نمایشی، و ادبیات بوده است. در این تکیه، تمام هنرهای تجسمی و تصویری نام‌برده، رؤیت شده است و فقط تأثیر نقاشی پشت‌شیشه و نگارگری عصر صفوی مشاهده نشده است. عمده‌ترین تکیه معاون‌الملک که ملهم از هنر عامیانه است و این هنر در حوزه‌های مختلفی بروز یافت که تأثیر نقاشی خیالی‌نگاری از مجموعه هنرهای تجسمی و تصویری در آن بیشتر نمایان است. این هنر در بین مردم دارای خاستگاه و پایگاه مستحکمی بودند که بازتاب آن‌ها در مجموعه این تکیه مشاهده می‌شود. بنابراین تکیه معاون‌الملک، قطعه‌های گم‌شده هویت ایرانی را در اغلب تصاویر دیوارنگاره‌ها به هم گره می‌زند و به نسل‌های حال و آینده معرفی می‌کند.

منابع

- آقابیگی‌پور، پیمان؛ کاظمی، داریوش و شایگان، مریم. (۱۳۹۹). "بررسی نماد گاو یکتا آفریده و ماهیت سیاوش در شاهنامه و انعکاس آن در سنگ‌برجسته‌های تخت جمشید". مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۷، صص ۲۰-۱.
- اخویان، مهدی. (۱۳۹۱). "مطالعه خاستگاه اجتماعی دیوارنگاره‌های اسلامی شمال ایران". رساله دکتری رشته پژوهش هنر، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر، ایران.
- افشار مهاجر، کامران. (۱۳۸۴). هنرمند ایرانی و مدرنیسم. تهران: دانشگاه هنر.
- افضل‌طوسی، عفت‌السادات؛ حسن‌ور، مریم. (۱۳۹۱). "نقش نمادهای آیینی و دینی در نشانه‌های بصری گرافیک معاصر ایران". مطالعات ملی، شماره ۴۹، صص ۱۶۲-۱۳۱.
- افضل‌طوسی، عفت‌السادات. (۱۳۸۴). "بررسی یک سند تاریخی از دوره قاجار". گنجینه اسناد، شماره ۵۹، صص ۳۱-۲۶.
- الیاده، میرچا. (۱۳۶۵). اسطوره بازگشت جاودانه. ترجمه: بهمن سرکاراتی، تبریز: نیما.
- انصاری، مجتبی. (۱۳۸۱). "تزیین در معماری و هنر ایران (دوره اسلامی با تأکید بر مساجد)". مدرسه هنر، دوره ۱، شماره ۱، صص ۷۴-۵۹.
- پنجه‌باشی، الهه؛ فرهد، فرنیا. (۱۳۹۴). "مطالعه نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه معاون‌الملک". نگارینه هنر اسلامی، شماره ۷ و ۸، صص ۲۹-۱۵.
- تهرانی، رضا. (۱۳۸۸). "بررسی ترکیب‌بندی در آثار پیکرنگاری رضا عباسی و دو نقاش قاجاری، مهرعلی و میرزا بابا". نگره، شماره ۱۰، صص ۶۳-۵۲، تصویر ص ۵۲ (تصویر ۱۷).
- جلالی‌جعفری، بهنام. (۱۳۸۳). نقاشی قاجاریه: نقد زیبایی‌شناسی. تهران: کاوش قلم.
- چلیپا، کاظم؛ گودرزی، مصطفی و شیرازی، علی‌اصغر. (۱۳۹۰). "تأملاتی درباره موضوعات ملی و مذهبی در نقاشی قهوه‌خانه‌ای". نگره، شماره ۱۸، صص ۸۱-۶۸، تصویر ص ۷۰ (تصویر ۳۵).

حسینی‌راد، عبدالمجید؛ خان‌سالار، زهرا. (۱۳۸۴). "بررسی کتاب‌های چاپ سنگی مصور دوره قاجار". هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، شماره ۲۳، صص ۷۷-۸۷.

خزایی، محمد. (۱۳۸۱). "نقش شیر در هنر اسلامی". مطالعات هنرهای تجسمی، شماره ۱۷، صص ۵۴-۵۷.

دستمردی، عبدالخالق؛ یوزباشی، عطیه. (۱۳۹۸). "تأثیرپذیری نقش برجسته‌های دوره فتحعلی‌شاه از نقش برجسته‌های دوره ساسانی"، پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و مهندسی و دومین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی آسیا. دانشگاه Kasem Bundit، بانکوک، تایلند، صص ۷-۱.

رابی، جولین. (۱۳۸۴). "چهره‌های قاجاری". مطالعات هنرهای تجسمی، ترجمه: مریم خلیلی، شماره ۲۳، صص ۵۵-۴۸.

ذکاء، یحیی. (۱۳۷۶). تاریخ عکاسی: عکاسان پیشگام در ایران، سیر تحول عکاسی در دوران قاجاریه. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

رسولی، احسان؛ اعتصام، ایرج و مهرداد، متین. (۱۳۹۹). "سبک و تزیین معماری دوره تیموریان". مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۷، صص ۱-۱۸.

ریاضی، محمدرضا. (۱۳۹۵). کاشی‌کاری قاجاری، با همکاری اکرم کبیری، تهران: یساوولی.

زارعی، محمدابراهیم. (۱۳۷۹). آشنایی با معماری جهان، همدان: فن‌آوران.

زارعی، محمدابراهیم؛ یداله حیدری، باباکمال. (۱۳۹۵). "تأملی بر تنوع مضامین هنری و منشأ کاشی‌های قاجاری تکیه‌ی معاون‌الملک کرمانشاه". هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، شماره ۶۸، صص ۶۴-۵۳.

ستاری، جلال. (۱۳۸۲). «نقاشی قهوه‌خانه‌ای». مجله هنر و مردم، شماره ۲ و ۳، تهران: یساوولی.

سفرمی. (۱۳۹۶). "نخت جمشید افسانه‌ای؛ اوج نبوغ بشری در هنر و معماری". ۱۳۹۶/۲/۱۳ (تصویر ۱۰).

سیف، هادی. (۱۳۷۶). نقاشی روی کاشی. تهران: سروش.

شایسته‌فر، مهناز. (۱۳۹۰). "انعکاس مضامین سوره یوسف در نقاشی‌های دیواری عباسیه تکیه معاون‌الملک کرمانشاه". کتاب ماه هنر. شماره ۱۵۹، صص ۶۳-۵۴.

کوپر، جب. سی. (۱۳۷۹). فرهنگ مصور نمادهای سنتی. ترجمه: ملیحه کرباسیان، تهران: اساطیر.

علی‌جعفری، حسین. (۱۳۹۶). "تأثیر مهرپرستی بر مسیحیت". تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۳۱، صص ۱۶۳-۱۴۹.

قاجار، جلال‌الدین میرزا قاجار. (۱۴۴۸ق). نامه خسروان داستان پادشاهی پارس به زبان پارسی که سودمندترین مردمان بویژه کودکان است، طهران: کارخانه استاد محمدتقی، ص ۱۱۹ (تصویر ۱۹).

فرازمند، پروین و دیگران. (۱۳۹۸). "بررسی و تحلیل تزیینات آجرکاری مساجد مراغه بر مبنای مبانی هنرهای تجسمی". مبانی نظری هنرهای تجسمی، شماره ۸، صص ۱۴۰-۱۲۵.

فرصت حسینی شیرازی، محمدنصیر میرزا آقا. (۱۳۱۴ق). آثارالعجم، بندر معمره‌ی بمبئی: مطبع ناصری، نمره ۲۲ و ۲۵ (تصویر ۸ و ۱۱).

نوروزی، نسترن. (۱۳۹۶). "خوانش جامعه‌شناختی مضامین کاشی‌های تکیه معاون‌الملک". جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۱۳-۲۵۲.

میرزایی‌مهر، علی‌اصغر. (۱۳۸۶). نقاشی‌های بقاع متبرکه در ایران. تهران: فرهنگستان هنر.

مهدی آبادی، ملیحه. (۱۳۹۰). "تغییرات ایجاد شده در اطراف تکیه معاون الملک کرمانشاه براساس دومین سند مالیکت آن". اسناد بهارستان، شماره ۱، صص ۳۴۳-۳۵۸.

هالینگبری، ویلیام. (۱۹۸۰). روزنامه سفر هیئت سرجان ملکم به دربار ایران در سال‌های ۱۷۹۹، ۱۸۰۰ و ۱۸۰۱، ترجمه امیر هوشنگ امینی. (۱۳۶۳)، تهران: کتاب‌سرا.

<https://blog.safarme.com/adventure-and-tourism/legendary-persepolis/>

کتابخانه و موزه ملی ملک، مجموعه تمبر، قاجاریه، صفحه ۹، تمبر اولین سری تصویری ناصرالدین شاه قاجار (ناصری چهر جور) (تصویر ۴۱).

<http://malekmuseum.org/artifact/search?type=۱۰&when=%D۹%۸۲%D۸%A۷%D۸%AC%D۸%A۷%D۸%B۱%DB%۸C%D۹%۸۷&page=۹>
های هالیدی. "با طاق بستان در کرمانشاه بیشتر آشنا شویم"، ۱۳۹۵/۱/۱۴ (تصویر ۱۳).

<https://hiholiday.ir/blog/%D۸%A۸%D۸%A۷-%D۸%B۷%D۸%A۷%D۹%۸۲-%D۸%A۸%D۸%B۳%D۸%AA%D۸%A۷%D۹%۸۶-%D۸%AF%D۸%B۱-%DA%A۹%D۸%B۱%D۹%۸۵%D۸%A۷%D۹%۸۶%D۸%B۴%D۸%A۷%D۹%۸۷-%D۸%A۸%DB%۸C%D۸%B۴%D۸%AA%D۸%B۱-%D۸%A۲%D۸%B۴%D۹%۸۶%D۸%A۷-%D۸%B۴%D۹%۸۸%DB%۸C%D۹%۸۵>

یوزباشی، عطیه. (۱۳۹۹). آرشیو عکس (میدانی)، تکیه معاون الملک، کرمانشاه (تصویرهای: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۹، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ و ۴۹)

<https://www.pinterest.com/pin/۳۹۵۹۶۴۹۹۲۲۱۹۰۹۵۸۱> (تصویر ۷).

https://esam.ir/zoomItemN.aspx?img=mohaje۳۲۹۰_۹۱۲۰۲-۲۰۰۸۹۸۸۲!۱.jpg&slide=۱&IDi=۲۰۰۸۲۳۱۲ (تصویر ۴۳)